

Petar Bojanić
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Univerzitet u Beogradu

„*wäre er nicht mehr Staat*“: Šeling i Rozencvajg o državi s onu stranu države

Apstrakt: U Rozencvajgovom tekstu „*Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus. Ein handschriftlicher Fund*“, iznenađuje nepostojanje komentara jednog od najmisterioznijih fragmenata tog kratkog dvostranog rukopisa koji je Rozencvajg otkrio 1914. godine u Pruskoj državnoj biblioteci u Berlinu. Rozencvajg detaljno analizira svaki njegov deo dokazujući činjenicu da rukopis kojim je napisan ovaj dokument ne podrazumeva da je Hegel i autor tog teksta, potpuno stavljajući u drugi plan onaj slavan, sasvim anarhističan i radikalni fragment o državi. Dakle, moje pitanje je zašto izostaje Rozencvajgova argumentacija o Šelingovom razumevanju države ili preciznije, kako su Šelingovi stavovi o državi inkorporisani i transformisani u tekstovima Franca Rozencvajga? Kako Rozencvajg upotrebljava ove fragmente i zašto nigde ne tematizuje Šelingove refleksije o državi ili Šelingovo revolucionarno učenje o državi (*eine revolutionäre Staatslehre*), kako ga naziva u pomenutom tekstu?

55

Ključne reči: država, institucija, Systemprogramm, Jevrejin, s one strane države.

U jednom od najbolje argumentovanih i najpreciznije demonstriranih tekstova Franca Rozencvajga (Franz Rosenzweig), „*Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus. Ein handschriftlicher Fund*“ (Rosenzweig 1984), iznenađuje nepostojanje komentara misterioznog fragmenta tog kratkog dvostranog rukopisa koji je Rozencvajg otkrio 1914. godine u Pruskoj državnoj biblioteci u Berlinu. Rozencvajg detaljno analizira svaki njegov deo dokazujući činjenicu da rukopis kojim je napisan ovaj dokument ne podrazumeva da je Hegel i autor tog teksta, potpuno stavljajući u drugi plan onaj slavan, sasvim anarhističan i radikalni fragment o državi. Dakle, moje pitanje je zašto izostaje Rozencvajgova argumentacija o Šelingovom (Shelling) razumevanju države ili preciznije, kako su Šelingovi stavovi o državi inkorporisani i transformisani u tekstovima Franca Rozencvajga? Kako Rozencvajg upotrebljava ove fragmente i zašto nigde ne tematizuje Šelingove refleksije o državi ili Šelingovo revolucionarno učenje o državi (*eine revolutionäre Staatslehre*), kako ga naziva u pomenutom tekstu?

Evo tog poznatog fragmenta iz *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*: „*Von der Natur komme ich aufs Menschenwerk. Die Idee der Menschheit voran – will ich zeigen, dass es keine Idee vom Staat gibt, weil der Staat etwas mechanisches ist, so wenig als es eine Idee von einer Maschine gibt. Nur was Gegenstand der Freiheit ist, heist Idee. Wir müssen also auch über den Staat hinaus! – Den*

*jeder Staat muss freie Menschen als mechanisches Räderwerk behandeln; und das soll er nicht; also soll er aufhören*¹. „Od prirode stižem do ljudskog dela. Ideja čovečanstva prednjači – želim da pokažem da ne postoji ideja države, ima je onoliko malo koliko je i mašina sadrži. Samo ono što jeste predmet slobode zove se ideja. Dakle, moramo prevazići i državu! – Jer svaka se država mora prema ljudima ophoditi kao prema mehaničkom zupčanom mehanizmu, a da to ne bi trebalo činiti; znači, ona mora prestati [da postoji].“ (Rosenzweig 1984: 5–6)

56 Dva ključna dela ovoga fragmenta koji najavljuju prekid s državom, *Wir müssen also auch über den Staat hinaus! (Il nous faut dépasser l'Etat!; So we must go beyond the State!)* i poslednji deo, *und das soll er nicht; also soll er aufhören (or cela, il ne le doit pas; donc, il doit cesser)*⁴ (Hegel (Hegel) ili Šeling podvlače poslednju reč), kao da se na izuzetno pravilan način transformišu u gotovo komplementaran Rozencvajgov fragment, delimično preuzet u naslovu mog teksta: „*wäre er nicht mehr Staat*“. Naime, u odlomku *Zvezde iskupljenja* koji se bavi narodima sveta, odnosno mesijanskom politikom, Rozencvajg eliminiše potrebu za budućim postojanjem države ako se uklone dve najvažnije realnosti (*Wirklichkeit*) putem kojih se sama država manifestuje: rat i revolucija. Evo tog odlomka:

„*So ist Krieg und Revolution die einzige Wirklichkeit, die der Staat kennt, und in einem Augenblick, wo weder das eine noch das andre statthätte – und sei es auch nur in Gestalt eines Gedankens an Krieg oder Revolution –, wäre er nicht mehr Staat*“⁵. Tako su rat i revolucija jedina stvarnost koju država poznaje, i u jednom trenutku kada se ni jedno ni drugo ne bude dešavalo – makar samo u vidu neke pomisli na rat ili revoluciju –, države više neće biti.

Šelingov imperativ da država ne odgovara Ideji, da nema nikakve Ideje o državi, odnosno da država kao čovekovo delo (*Menschenwerk*) može biti zamenjena nečim drugim, jednom rečju, Šelingov imperativ i u izvesnoj meri Šelingov optimizam o eventualnom postojanju jednog drugačijeg ljudskog stvaranja (danas bi rekli da Šeling najavljuje jedan novi oblik institucionalizma⁶), Rozencvajg zamenjuje u finalu svoje knjige jednom sasvim drugom strategijom. Država je redukovana na samo dva oblika (i dva misaona oblika – to je posebno važan Rozencvajgov dodatak), i

1 U svome tekstu Rozencvajg evocira ovaj fragment na 18. i 38. stranici. Podvučene reči su prenete iz italijanskog prevoda i komentara toga dokumenta, koji je priredio Leonardo Amoruso 2007: str. 20–22.

2 Francuski prevod Žerara Bensisana, Rosenzweig 1991: 49.

3 Harris 1972: 510.

4 Francuski prevod Laku-Labarta i Nansija je slobodniji: „et c'est ce qu'il ne doit pas; il faut donc qu'il disparaisse“, Lacou-Labarthe, Nancy 1978: 53.

5 Rosenzweig 1996: 370.

6 Cf. Poglavlje „Institution und Revolution“, Rosenzweig 1996: 268–269.

država ne postoji ili neće je biti ukoliko više ne bude onoga što je *de facto* potvrđuje: ako nema rata ili ako nema revolucije. Da bi se odbranila komplementarnost ove dve strategije, ili ove dve vrste argumentacije o ukidanju države, i da bi Rozencvajgov angažman zaista mogao da bude deo Šelingovog projekta ili zadatka koji on izlaže *zajedno* sa svoja dva prijatelja 1796. godine, nužno je dovesti u pitanje prirodu čitanja, ili recepciju jednog teksta ili jedne filozofske ideje (čak i jednog filozofskog projekta, imperativa ili naloga). Ako Rozencvajg daje prednost Šelingu u odnosu na Hegela, u vreme pisanja svoje knjige o Hegelu i državi (kasnije se u njegovim pismima i tekstovima Šeling i njegov imaginarni projekat *Schellingianum*⁷ više ni ne pominju), zašto onda odustaje ili odlaže da tematizuje razliku između dve teorije o državi koje je, kako sam kaže, veoma svestan? Šta je onda „revolucionarno učenje o državi“ (*eine revolutionäre Staatslehre*) i na koji način ga Šeling, a onda i Rozencvajg, potvrđuju u svojim tekstovima? Na kraju, da li se osnovna Rozencvajgova teškoća tematizacije Šelinga odnosi na postojanje nekoliko različitih Šelingovih teorija o državi ili nekoliko različitih Šelinga? U jednom odlomku iz knjige *Hegel und der Staat*, u kome govori o afirmaciji duhovnosti države kod Hegela, Rozencvajg implicitno ukazuje da ne postoji samo jedan Šeling:

57

„Mit diesem Ja trat er dann freilich in Reih und Glied der idealistischen Bewegung seit Kant; keiner mehr von diesen seinen unmittelbaren Vorgängern, den einzigen Schelling im Systemprogramm vom Frühjahr 1796 ausgenommen, hatte den Staat völlig und grundsätzlich entgeistigen wollen.“ „Sa ovim Da on se stoga svrstava u poredak idealističkog pokreta započetog s Kantom: niko od tih njegovih neposrednih prethodnika, izuzimajući jedino Šelinga u programu sistema iz proleća 1796. godine, nije u potpunosti i načelno hteo lišiti državu duha.“ (Rosenzweig 2010: 359)

Ako odmah ostavimo po strani nekoliko mogućnosti, koje možda nije potrebno detaljno obrazlagati ali koje bi takođe mogle da budu deo komplikovanog odgovora na pitanje o razlogu nepostojanja Rozencvajgove interpretacije Šelingovog novog učenja o državi,⁸ bilo bi zaista dobro razmotriti još dva sasvim direktna

7 „Ich bin Antihegelianer (und Antifichteaneer); meine Schutzheiligen unter den Vier sind Kant und – vor allem – Schelling. Dass grade ich das Schellingianum gefunden habe, ist ein ganz merkwürdiger Zufall.“ [„Ja sam antihegelijanac (i antifihtheanac); moji sveci zaštitnici među ova četiri su Kant i – prije svega – Schelling. To da sam upravo ja našao Schellingianum, je skroz čudna slučajnost.“] Iz Rozencvajgovog pisma majci od 15. aprila 1918. godine. Rosenzweig 1979: 538. Cf. Pismo roditeljima od 31. avgusta 1917., *ibid.*, 433; iz Rozencvajgovog pisma Margrit Rosenstock od 15. novembra 1918. (2002): 189. U pismu Margit Rosenstock od 26. marta 1921. Rozencvajg napominje da tek treba da radi na Šelingovim tekstovima, *ibid.*, 742.

8 Schellingianum kao projekat je napušten, jednako kao što Rozencvajg nikada nije napisao svoju veliku knjigu o ratu (*Kriegsopera, Kriegsgrund*), jer je rad na jevrejskim knjigama postao mnogo važniji. Zatim, po uzoru na Šelinga, Rozencvajg usvaja drugačiji model filozofiranja ili nefilozofiranja, drugačiji oblik demonstracije, ili preciznije, tematizaciji Šelingovih refleksija o državi on suprotstavlja inkorporisanje istih u temelje svog mišljenja.

uticaja Šelingu iz *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus* na ranog Rozencvajga. Prvi, koji *de facto* vremenski dolazi posle drugoga, evidentan je u skici predavanja *Der Jude im Staat* održanom decembra 1920. u Kaselu, a koji započinje kratkom analizom relativno nove reči *Staat*. Reč *Staat* ne postoji na hebrejskom i nemoguće je prevesti na hebrejski kao i iscrpeti značenja koja ova reč, transformisana u *Nationalstaat*, ima u devetnaestom veku (Rosenzweig, 1982: 553). Država za Jevreje, za razliku od ostalih naroda, kaže Rozencvajg, ne predstavlja ništa životno.

58

„*Der Jude ist auch in seinen 'klassischen Zeiten', auch im eigenen Land, auch vor der ersten Zerstörung, nie Polismensch oder Staatsklave gewesen, wie sonst der Antike Mensch. Der jüdische Staat hat als einziger unter allen ein antipolitisches Priestertum (eine staatsfreie 'Kirche'), ein metapolitisches Prophetentum (eine staatsfreien Geist). Deshalb hat es sein Staat zu nichts bringen können. (...) Das ist also der tiefste Grund für die Unmöglichkeit des politischen Zionismus*“⁹. „Jevrejin, i u svojim 'klasičnim epohama' i u svojoj zemlji, i pre prvog razaranja hrama, nikad nije bio čovek polisa ili rob države kao što je to inače bio čovek antike. Jevrejska država jedina među svima ima antipolitičko sveštenstvo (bezdržavnu 'crkvu'), metapolitičko proročanstvo (bezdržavni duh). Stoga ono svoju državu nije moglo dovesti do ničega. (...) Eto najdubljeg razloga nemogućnosti političkog cionizma.“ (Rosenzweig 1982: 554)

U polemikama neposredno posle Prvoga svetskog rata, Šelingova revolucionarna teorija svakako je veoma dobar oslonac za Rozencvajgov anticionizam.

Drugi neposredni uticaj Šelingove političke filozofije i pre svega ovih njegovih ranih razmišljanja o državi, pronalazimo u Rozencvajgovom veoma komplikovanom razumevanju rata koje je izloženo u prepisci i nekoliko geopolitičkih tekstova

---

Dodajmo ovde dva poznata Rozencvajgova razmišljanja o Šelingu, prvi, iz pisma Margrit Rozenstok 22.11.1920, gde govori o poslednjem Šelingovom delu *Philosophie der Offenbarung*: „Ich nenne es gar nicht mehr philosophisch“ „Ja to više ne nazivam filozofskim.“, Rosenzweig 2002: 686, i drugi, iz pisma Rudolfu Erenbergu 28.05.1917: „Ako Šeling kaže u Dobu sveta da budućnost filozofije treba da bude „ispričana“ (erzählend), onda je to takođe subjektivno (ne samo objektivno, kako je to on mislio)“. Rosenzweig 1979: 410.

9 Cf. Deo ovoga odlomka je preveo na francuski Ž. Bennisan u „predstavljajući“ Rozencvajgove doktorske teze. Rosenzweig 1991: XXIV. Žan-Fransoa Kurtin (Jean-François Courtine) je nedavno preveo na francuski Šelingov odgovor, koji on piše kao tajni savetnik Maksimilijana II (Maximilian II), na molbu suverena od 13. 11. 1848. da mu objasni značaj donošenja eventualnog zakona koji bi „sicherste Mittel sei, die Israeliten zu ruhigen Staatsbürgern zu machen“, „bio najsigurniji način kojim bi od Jevreja napravio mirne građane.“ Na kraju svoga života Šeling govori o Jevrejima u Pruskoj, o Jevrejima u stranoj državi: „Eto zašto Jevreji, u skladu s njihovom prirodom, imaju neprijateljski stav prema uređenim strukturama države: sasvim su lišeni najmanjeg smisla za institucije nemačke države jer je načelo superiornog razmatranja na kojem počiva ta država za njih beskonačno nepojmljivo“. (Citat preuzet iz Courtine 2010: 449)

neprocenjive vrednosti, nastalih na ratištima južnog Balkana. Rozencvajgov projekat o ratu nije zamišljen da upravo uradi ono što Hegel nije uradio – da misli rat, da daje i pronade smisao ratu, ali ne ratu kao osnovnom elementu koji konstituiše jednu državu (ili bilo koju državu, ili čak, jednu jedinu svetsku državu), nego kao ključnom faktoru koji stvara svet bez država, svet bez granica i stvarajući time mir¹⁰. U tom smislu, ovaj projekat je u svom poreklu i u svojoj nameri apsolutno hegelijanski, ali njegovo aktuelizovanje, odnosno Rozencvajgovo konkretno tražanje za razlozima i za ciljevima rata, donosi potpuno antihegelijanske rezultate i definitivno udaljava Rozencvajga od njegovog mentora Majnekea (Meinecke).

Tako ovaj rat nije bio, kao što tvrdi Majneke, politički neproduktivan i nesvrhovit (*zwecklos*). (...) Majnekeova temeljna greška (*Grundfehler*) je da *malgré tout* još uvek misli na države (*Staaten*), a ne na saveze država (federacije, *Staatenverbände*). On kaže: savezi država čine da su ratovi beskorisni, da ratovi ne donose ništa politički kreativno, te time upućuje na zaključak da ratovi stvaralački deluju isključivo na pojedinačne države. Ali države uopšte više nisu nosioci istorije, već su to Savezi država, i upravo na njih rat, pre svega ovaj rat, stvaralački deluje. Realpolitičko ispravno jezgro (*realpolitisch berechtigte Kern*) pacifističke ideje jeste: prevazilaženje nacionalnog u Saveznoj državi (*die Überwindung des Nationalen im Verbandsstaat*)¹¹.

59

Ovaj odlomak iz pisma roditeljima je deo veoma burne i nervozne reakcije Rozencvajga na Majnekeov pacifistički angažman i njegov tekst iz septembra 1917, *Demobilmachung der Geister*. Ovo nije bila samo dobra prilika za Rozencvajga da ponovo izrazi svoje rezerve prema pacifizmu i detaljno pokaže granice i militarističko (i profano) poreklo pacifizma, ili da akcentuje nepoverenje prema konzervativizmu svoga učitelja, nego i da objasni da nema svetskog mira čak ukoliko se i države i „duhovi“ (intelektualci) potpuno pacifikuju i „demobilisu“. Kao da Rozencvajg računa da rat još uvek ne sme da se završi jer neće ispuniti svoju osnovnu ulogu stvaranja zajedničkog prostora sveta, jedinstva naroda, ukidanja država i pomeranja i transformacije granica¹².

Već u svojim tekstovima za vreme Prvog svetskog rata, Rozencvajg uspeva da kombinuje nekoliko Šelingovih refleksija o državi iz različitih njegovih dela: država nikada nije cilj po sebi već je sredstvo kojim se ostvaruje nešto drugo (na različitim

10 „...država u ratu dobija formu koja bi je vodila izvan njenih granica u vreme mira, kako spolja tako i u unutra; država u ratu ima oblik buduće države koja će tek nastati sa mirom“ (das Werdebild eines zukünftigen Friedensstaats), Rosenzweig 1984: 294.

11 Pismo roditeljima 1. 10. 1917, 1. Rosenzweig 1979: 459. Komentari Majnekea se nastavljaju i u narednim pismima iz toga perioda.

12 U uvodu u tekst „Globus“, koji piše na kraju, kada je ceo projekat završen, Rozencvajg kaže: „Biti oivičen (Begrenzbarkeit) granicama je u prirodi zemlje, odsustvo svake granice (Unbegrenztheit) jeste njena poslednja svrha“. Rosenzweig 1984: 313.

mestima Šeling varira ovaj stav¹³) – ovaj stav je samo implicitno prisutan u *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*; zatim, analogno, ideja o čovečanstvu (*die Idee der Menschheit*) koja će u različitim Šelingovim knjigama biti rekonstruisana ili kao poslednja država-organizam koja se nalazi na kraju istorije¹⁴, ili kao idealna univerzalna država koja tek treba da se institucionalizuje ali i kao jedan budući idealni entitet koji je očišćen od bilo kakvih analogija i metafora (mehanizma, mašine, organizma, tela, ili kasnije, ličnosti)¹⁵ ili kao nekakva svetska, nužno hrišćanska, imperija (*Weltherrschaft* ili *Weltreich*)¹⁶. Praktično, nekoliko fragmenta iz *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus* već najavljuju sve ove mogućnosti. Zato mislim da je ipak sasvim neizvesno i skoro nemoguće razumeti Rozencvajgovo oklevanje da piše o Šelingovom revolucionarnom učenju o državi ili da eksplicitno opravda Šelingu kao autora fragmenta o državi iz *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*, isključivo kao posledicu Šelingove nekonzistentnosti (postojanje više različitih „Šelinga“). Naprotiv, iako je možda zaista komplikovano precizno razdvojiti tri prijateljske ruke (Hegelovu, Šelingovu i Helderlinovu (Hölderlin)), kada je u pitanju ovaj fragment – razdvojiti ih međusobno i u odnosu na Kanta i Fihtea (Fichte) takođe – upravo kasniji odnosno poslednji Šelingovi spisi lako potvrđuju snagu Šelingovog prvog projekta i važnost njegove mladalačke vizije.

Dakle, šta je to revolucionarno (novo, neponovljivo), što detektuje Rozencvajg u ovih nekoliko fragmenata o državi? Čini se da upravo ovaj Rozencvajgov atribut ne treba samo da potvrdi Šelingu kao autora teksta *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*, ili da pokaže razliku u odnosu na ostale moguće autore ovoga projekta. Postojanje Šelingove novine, koja se ovako ili onako opire tematizaciji, mogla bi da objasni prirodu Rozencvajgove akcije, koji vlastitu teoriju političkog mesijanizma ili mesijanskog delovanja, izloženu u njegovoj glavnoj knjizi, organizuje u harmoniji sa Šelingovim nalogom ili zadatkom. Citiraću još jednom ovih nekoliko rečenica:

„Von der Natur komme ich aufs Menschenwerk. Die Idee der Menschheit voran – will ich zeigen, dass es keine Idee vom Staat gibt, weil der Staat etwas mechanisches ist, so wenig als es eine Idee von einer Maschine gibt. Nur was Gegenstand der Freiheit ist, heist Idee. Wir müssen also auch über den Staat hinaus! – Den jeder Staat muss freie Menschen als mechanisches Räderwerk behandeln; und das soll er

13 Kasnije, na početku 24. predavanja *Philosophische Einleitung in die „Philosophie der Mythologie“*, država je u poređenju sa višim razvojem (*die höhere Entwicklung*), podloga, hipoteza, prolazna tačka (*Unterlage, Hypothese, Durchgangspunkt*). Schelling 1856 – 61 XI: 553.

14 Schelling 1856 – 61: V 316.

15 Na kraju 10. predavanja u *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums* Šeling kaže da se uopšte ne radi o konstruisanju države kao takve, već obratno, o konstruisanju apsolutnog organizma u formi države. Schelling 1856 – 61: V 316.

16 Schelling 1856 – 61: XI 544 – 545.

nicht; also soll er aufhören“. „Od prirode stižem do ljudskog dela. Ideja čovečanstva prednjači – želim da pokažem da ne postoji ideja države, ima je onoliko malo koliko je i mašina sadrži. Samo ono što jeste predmet slobode zove se ideja. Dakle, moramo prevazići i državu! – Jer svaka se država mora prema ljudima ophoditi kao prema mehaničkom zupčanom mehanizmu, a da to ne bi trebala činiti; znači, ona mora prestati [da postoji].“

Organizam (koji se ne pominje u programu, ali je prisutan)¹⁷, odnos organizma i mašine u analogijama s državom, ili odnos države i slobode (slobode pojedinca: država smanjuje i u isto vreme povećava slobodu pojedinca), odnos države i crkve, različiti oblici prisile i sile, ili, čak, država kao negacija, kao negativno – o svemu ovome konačno detaljno piše Rozencvajg u svome doktoratu ali i u *Der Stern der Erlösung* – nisu isključivo Šelingov pronalazak¹⁸. Kada pratimo kako će Šeling kasnije dekonstruisati ovu svoju vlastitu konstrukciju u pokušaju da eventualno spasi državu, da preimenuje državu nečim drugim što ima ideju i što može da bude samom sebi vlastita svrha (na primer, u *Uvodu u Filozofiju mitologije* on kaže: „Sie ist z.B. nicht Konstruktion des Staats als solchen, sondern des absoluten Organismus in der Form des Staats“: „Ona, na primer, nije konstrukcija države kao takve, već apsolutni organizam u formi države.“¹⁹), pronalazimo da uvek na kraju pobeđuje otpor prema državi, najava neuspeha pravljenja države i poziv na prekid i odustajanje (u *System des transzendentalen Idealismus*, na primer, pravni poredak Šeling prvo „proizvodi“ u prirodni poredak, pokušavajući da prevaziđe mašinu i mehanizam, potom zamišlja savršeno državno ustrojstvo, tj. *Staatsverfassung*, pa zatim federaciju, i na kraju svejedno otkriva nemogućnost ovakvog projekta²⁰). Oklevanja Rozencvajga, koji je bio *der Jude im deutschen Staat* (Jevrej u

61

17 U poglavlju „Die Polis“ knjige *Der Stern der Erlösung*, kada pravi razliku između antičke zajednice i moderne države, Rozencvajg ne upotrebljava reč organizam nego Organisation. F. Rosenzweig 1996: 59 – 60.

18 Karl Šmit u knjizi *Politische Romantik* nabraja različite Šelingove zasluge u formiranju novoga pojma države ili nove ideje države. Čini mi se da organizam neopravdano dominira u njegovoj argumentaciji. C. Schmitt 1998: 156 – 159. Cf. Alexander Hollerbach, poglavlje „Der Organismusbegriff in den naturphilosophischen Schriften Schellings. Hinweise auf organisches Rechts – und Staatsdenken vor Schelling“, u A. Hollerbach 1957: 140 i dalje. Posle nedavno objavljenih Hajdegerovih predavanja iz zimskog semestra 1934. o Hegelovoj teoriji države bilo bi zanimljivo odrediti Šelingov odnos između države i organizma u odnosu na dva Hajdegerova stava o Hegelovom shvatanju organizma: Hegel organizam ne misli biološki nego kao sistem i rečenicu „Geist als Organismus ist eben der Staat“ (Duh kao organizam je upravo država), Heidegger 2011: (19. 12. 1934) 642.

19 Schelling 1856 – 61: V 316.

20 „Es ist also an kein sicheres Bestehen auch nur einer einzelnen, wenn schon der Idee nach vollkommenen, Staatsverfassung zu denken, ohne eine über den einzelnen Staat hinausgehende Organisation, eine Föderation aller Staaten, die sich wechselseitig untereinander ihre Verfassung garantiren, welche allgemeine wechselseitige Garantie aber wiederum nicht möglich ist, ehe erstens die Grundsätze der wahren Rechtsverfassung allgemein verbreitet

nemačkoj državi) i nemački vojnik, jednako su dramatična. U tom slučaju bi bilo važno obratiti pažnju na Rozencvajgove patriotske igre, na uticaj ratne propagande na njegove tekstove, na njegove analize novinskih vesti i permanentni pokušaj da anticipira pomeranja na frontu i u svetskoj politici, odnosno, da uskladi konstruisanje svog teksta s ritmom rata. Kako razumeti njegovo očajanje i potpun gubitak vere u ishod rata (odnosno u sudbinu svoga teksta), kada saznaje za ostavku *Reichskanzlera* Bethman-Holvega (Bethmann-Hollweg), umerenog patriote koji je, po Rozencvajgu, bio svestan značenja rata u oblikovanju sveta²¹? Kako razumeti njegove brojne brutalne i prebrze komentare, njegov bes u vezi s rezultatom rata (*Kriegsausgang*) („*Es [Engleski narod] ist ein barbarisches Volk*. Stvarno je nesreća što su oni (Englezi) pobedili u ratu“²²)?

62

„Meine Meinung ist“, piše Šeling u svojim predavanjima u Štutgartu, „daß der Staat als solcher gar keine wahre und absolute Einheit finden kann, daß alle Staaten nur Versuche sind, eine solche zu finden, Versuche, organische Ganze zu werden, ohne sie je wirklich werden zu können, oder wenigstens nur mit dem Schicksal jedes organischen Wesens, zu blühen, zu reifen, endlich zu altern, zuletzt zu sterben. Was von der Idee eines Vernunftstaats, was vom Ideal eines Staats zu halten ist [...] Die höchste Verwicklung entsteht durch die Collision der Staaten untereinander, und das höchste Phänomen der nicht gefundenen und nicht zu findenden Einheit ist der Krieg, der so nothwendig ist als der Kampf der Elemente in der Natur. Hier treten die Menschen ganz in das Verhältniß von Naturwesen gegeneinander“. „Mislim da država kao takva uopšte ne može da nađe jedinstvo, da su sve države samo pokušaji njegovog pronalaženja, pokušaj postajanja organskom celinom, a da ona nikad ne može postati ili u najmanju ruku podeliti sudbinu svakog organskog bića da zri, potom stari i konačno umire. Šta se može održati u ideji umne države (...) Najviše ostvarenje nastaje međusobnom kolizijom država, a najviši fenomen jedinstva nije pronađen i ne može se pronaći jer je rat nužan onoliko koliko je nužna borba elemenata u prirodi. Ljudi se ovde ponašaju sasvim kao prirodna bića jer se ustremljuju jedni protiv drugih.“²³.

sind...“ („Dakle, ne može da se misli ni na kakvo sigurno opstajanje, ni pojedinca, pa ni onog prema ideji potpunog državnog ustrojstva, bez organizacije koja nadilazi pojedinačnu državu, bez federacije svih država koje jedne drugima međusobno garantuju njihovo ustrojstvo, ali koja opšta međusobna garancija opet nije moguća pre nego što se najprije sveopšte ne rašire načela istinskog pravnog ustrojstva.“), Schelling 1856 – 61: III 586 – 587;

21 Pismo roditeljima od 20. 7. 1917, 1. Rosenzweig 1979: 422 – 423. Cf. P. Mendes-Flohr 1991: 323 – 325.

22 Ovo je Rozencvajgov komentar napisan povodom posete svojih rođaka (die Londoner), koje nije video devet godina i u kojima prepoznaje blagu „promenu u suštini“ (Englischkeit des Wesens). Pismo Gritli od 6. 7.1920. Rosenzweig 2002: 621.

23 Schelling 1980: 239. Schelling 1856 – 61: VII 462.

Aleksandar Holerbah nas, setimo se, informiše da je Šeling prilikom ovoga predavanja, upravo na ovom mestu, izgovorio i sledeće reči: „Daher ist ein Vernunft-Staat etwas unmöglich. Die wahre Republic kann nur in Gott sein“: „Stoga je umna država nešto nemoguće. Istinska republika može da bude samo u Bogu“ (Hollerbach, 1957: 190).

Bez obzira što je Šeling u narednom periodu svedok fantastičnog napredovanja Hegelovog sistema i teorije apsolutne države, njegov dosledni antiinstitucionalizam i danas bi mogao da zadrži ime kojim ga je obeležio Franc Rozencvajg.

Primljeno: 22. jun 2012.

Prihvaćeno: 30. jun 2012.

Literatura

- Courtine, J.-F. (2010), „La place du Judaïsme dans la *Philosophie de la révélation*“. Schelling. sous la direction de J.-F. Courtine. Paris: Cerf.
- Lacou-Labarthe, Ph., Nancy, J.-L. (1978). *L'absolu littéraire*, Paris: Seuil.
- Harris, H. S. (1972), *Hegel's Development. Toward the Sunlight*. Oxford: Clarendon Press.
- M. Heidegger (2011), *Gesamtausgabe 86. Hegel – Schelling*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Hollerbach, Alexander (1957), *Der Rechtsgedanke bei Schelling*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Mendes-Flohr, Paul (1991), *Divided Passions. Jewish Intellectuals and the Experience of Modernity*. Detroit: Wayne State University Press: 323 – 325.
- Rosenzweig, Franz (1979), *Der Mensch und sein Werk, Gesammelte Schriften*, 1. *Briefe und Tagebücher*. 1900 – 1918. Haag: Martinus Nijhoff. tom 1.
- Rosenzweig, Franz (1982), „Der Jude im Staat“. *Der Mensch und sein Werk. Gesammelte Schriften 3. Zweistromland. Kleinere Schriften zu Glauben und Denken*, Haag: Martinus Nijhoff.
- Rosenzweig, Franz (1984), „Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus. Ein handschriftlicher Fund“. *Zweistromland: Kleinere Schriften zu Glauben und Denken*. (R. Mayer i A. Mayer ed.), tom 3 knjige *Der Mensch und sein Werk: Gesammelte Schriften*, Dordrecht, Nijhoff, 3 – 44.
- Rosenzweig, Franz (1991), *Hegel et l'Etat*. Paris: PUF.
- Rosenzweig, Franz (1996), *Der Stern der Erlösung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Rosenzweig, Franz (2002), *Die Gritli-Briefe: Briefe an Margrit Rosenstock-Hussey*. Tübingen: Bilam Verlag.
- Rosenzweig, Franz (2010), *Hegel und der Staat*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Schelling, F. W. J. *Sämmtliche Werke*. I. Abteilung: 10 Bände (I–X), II. Abteilung: 4 Bände (XI–XIV). Stuttgart, Augsburg: Kotta, 1856 – 1861.
- Schelling, F.W.J. (1980), *Conférences de Stuttgart (1810). Oeuvres métaphysiques (1805–1821)*. Paris: Gallimard.
- Schmitt, Carl (1998). *Politische Romantik*. Berlin: Duncker & Humblot.

Petar Bojanić

„wäre er nicht mehr Staat“. Schelling and Rosenzweig
on the State and Beyond the State

Abstract

The surprising thing about “Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus. Ein handschriftlicher Fund,” one of Rosenzweig’s best supported and most carefully detailed texts, is that he almost completely ignores one of the most stunning and mysterious fragments of this brief, two-page manuscript that he discovers in 1914 at the Prussian State Library in Berlin. Not only that: while discussing and justifying in detail every part of this manuscript, attempting to prove that just because it is in Hegel’s handwriting, does not necessarily mean that Hegel is its author, Rosenzweig completely sidelines the famous, completely anarchistic, and radical fragment about the state. My question then is, why does Rosenzweig leave out any argument about Schelling’s understanding of the state? Or more precisely, how have Schelling’s positions on the state been incorporated and transformed in Rosenzweig’s texts? How does Rosenzweig use these fragments? Why does he nowhere thematize Schelling’s thoughts on the state, or what in *eine revolutionäre Staatslehre* Rosenzweig calls Schelling’s revolutionary teachings on the matter?

Key words State, Beyond the State, Institution, *Systemprogramm*, Jew.